

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 4(4), p. 63–83

ŽUDIKO SOCIALINĖS DEZADAPTACIJOS RAIDA PAGRINDINIAIS JO GYVENIMO TARPSNIAIS

Justinas Sigitas Pečkaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4662

Elektroninis paštas studiju.prorektorius@mruni.eu; jpeckait@mruni.eu

Viktoras Justickis

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 6 153 3289
Elektroninis paštas justickv@takas.lt

Arvydas Pocius

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 6 470 6230
Elektroninis paštas arvydas.pocius@yahoo.com

Pateikta 2009 m. balandžio 10 d., parengta spausdinti 2009 m. gruodžio 28 d.

***Anotacija.** Straipsnyje aptariami 521 žudiko (tyčinius nužudymus padariusių asmenų) kompleksinio tyrimo rezultatai. Tyrimas atliktas 2007 m. Jo duomenys apibūdina visą žudikų kontingentą mūsų šalyje. Remiantis tyrimo duomenimis straipsnyje nagrinėjama, kokia vaikystės, paauglystės ir jaunystės laikotarpiais, taip pat prieš pat nusikaltimą buvo būsimojo žudiko asmenybės raida ir padėtis, dėl kurių iš esmės padidėjo tikimybė, kad jis padarys nusikaltimą.*

Remiantis daugiamaite statistine analize (pagrindinių komponentų metodas su Direct Oblimin rotacija taikant Kaizerio normalizaciją) buvo išaiškinti ir apibūdinti giluminiai (latentiniai) dezadaptacijos faktoriai, veikiantys kiekviename atskirame žudiko gyvenimo tarpsnyje. Buvo ištirtas šių faktorių poveikis didinant galutinę bendrąją būsimojo žudiko dezadaptaciją nužudymo padarymo laikotarpiu.

Remiantis tyrimo medžiaga ištirtas šios bendrosios dezadaptacijos kriminogeniškumo atsiradimo mechanizmas. Pagrįsta būsimojo žudiko kriminogeninės dezadaptacijos teorija.

Jos pagrindas yra teiginys, kad būsimųjų žudikų bendroji dezadaptacija iš esmės pakito ir tapo kriminogenine dezadaptacija, kai įvairiausio pobūdžio asmens problemos ir jų pasekmės tiesiogiai virsta kriminalinio elgesio priežastimis (motyvais, aplinkybėmis).

Taigi susidaro labai pavojinga kriminogeninė situacija, kai paaštrėjusios bet kokios asmens problemos tiesiogiai padidina jo pasirengimą padaryti žmogžudystę. Remiantis atliktu žudikų tyrimu pagrindžiamas teiginys, kad jų kriminogeninė dezadaptacija plėtojosi būtent taip: pagrindiniais jų gyvenimo etapais didėjanti bendroji dezadaptacija (nesugebėjimas adekvačiai spręsti gyvybiškai svarbias problemas, išskylančias įvairiose jų gyvenimo srityse, ypač šeimoje, mokykloje, darbovietėje) kėlė įtampą, nepasitenkinimą ir agresiją, o būsimoji žudikai, susiję su kriminaline terpe (susidūrimas su ja šeimoje, per bendraamžius ir kitais), nukreipia šią įtampą ir nepasitenkinimą į vis ryžtingesnį pasirengimą spręsti visas problemas didindami kriminalinį aktyvumą.

Remiantis tyrimo rezultatais siūlomi būdai baudžiamajai politikai ir nusikalstamumo prevencijos strategijai tobulinti.

Reikšminiai žodžiai: nužudymas, žudiko asmenybė, žudiko asmenybės raida, žudiko gyvenimo stadijos, bendroji ir kriminogeninė dezadaptacija, baudžiamoji politika, nusikalstamų prevencija.

Įvadas

Nužudymai – tyčinis neteisėtas gyvybės kitam žmogui atėmimas visada buvo viena iš svarbiausių visuomenės ir teisės problemų.

Taip yra pirmiausia dėl to, kad žmogaus gyvybė yra vienas iš svarbiausių teisės (ypač baudžiamosios) ginamų gėrių. Mūsų šalyje ji apibūdinama kaip „viena svarbiausių“, „pagrindinė iš visų teisių“¹. Antra vertus, žmogaus gyvybė yra ne tik svarbus, bet ir *pamatinis* visuomenės gėris. Be jo negali būti ir viso kito – neapsaugojus asmens gyvybės negali būti užtikrintos ir visos kitos jo teisės – laisvė, garbė, pilietinės teisės ir kita. Konstitucijoje ir ją aiškinančiuose dokumentuose teisė gyvybei apibūdinama kaip „visų

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

teisių pagrindas ir kertinis akmuo“, „būtina visų kitų teisių prielaida“, „visų žmogaus teisių pamatinė teisė“².

Lygiai taip pat tarptautiniu mastu viename iš svarbiausių žmogaus teises deklaruojančių dokumentų – Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje tarp visų kitų teisių ir laisvių teisė į gyvybę laikoma svarbiausia: Deklaracijos straipsnyje nurodoma, kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę³. Prioritetinė reikšmė žmogaus gyvybei suteikiama, jos pamatinė reikšmė pripažįstama ir kituose tarptautiniuose žmogaus teises įtvirtinančiuose dokumentuose⁴.

Nužudymai sukelia itin stiprias ir baudžiamosios justicijos, ir visuomenės reakcijas. Sunku paminėti kokį nors kitą nusikaltimą, kuris būtų taip vieningai ir taip ryžtingai smerkiamas pačių įvairiausių visuomenės sluoksnių, įvairiausių pažiūrų, politinių bei kitokių judėjimų ir organizacijų atstovų.

Taigi ir įstatymų leidejas, ir visuomenė supranta žmogaus gyvybės apsaugą ir nužudymų prevenciją kaip išimtinės svarbos uždavinį. Tačiau yra akivaizdus atotrūkis tarp šio neginčytino gyvybės svarbos pripažinimo ir to, kaip šis gėris realiai užtikrinamas.

Kaip rodo mūsų šalies nužudymų statistika, nepaisant visų minėtų įstatymo nuostatų ir jų svarbos pripažinimo, Lietuvoje dabartiniu metu kasmet padaroma apie 300 nužudymų. 2007 m. buvo užregistruota 280, 2006 m. – 294, 2005 m. – 390, 2004 m. – 345 nužudymai. Nuo šio dešimtmečio pradžios buvo nužudyta 2 770 žmonių⁵. Tai įspūdingas skaičius. Jis reiškia, kad ir Lietuvos valstybė, ir jos teisinė sistema nesugebėjo įvykdyti savo itin svarbios užduoties – užtikrinti visų šių savo gyventojų pamatinės teisės į gyvybę.

Reikia pripažinti, kad asmens teisė į gyvybę Lietuvoje užtikrinta blogiau negu daugelyje kitų pasaulio šalių. Lietuvoje nužudymų skaičius 100 000 gyventojų šiame dešimtmetyje buvo 8–12 nužudytų asmenų per metus. Pavyzdžiui, 2000 m. šis skaičius sudarė 11,3; 2001 m. – 10,8; 2002 m. – 9,0; 2003 m. – 10,7; 2004 m. – 10,0; 2005 m. – 11,4; 2006 m. – 8,6; 2007 m. – 8,3⁶. Palyginus Lietuvos ir kitų šalių šiuos statistinius duomenis matyti, kad mūsų šalyje ši statistika kelis kartus prastesnė negu daugelyje kitų šalių, pavyzdžiui, Austrijoje, Italijoje, Izraelyje, Slovėnijoje, Šveicarijoje, kuriose nužudymų skaičius 100 000 gyventojų atitinkamai – 1,8, 2,9, 3,9, 2,9 ir 2,5 (2003 m. duomenys)⁷.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

3 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-3288.

4 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

5 Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-31]. <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus11.htm>>.

6 Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-12-20]. <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus11.htm>>.

7 Tarptautinė statistika. Nusikalstamumo ir baudžiamojo teisingumo Europoje statistikos rinkinys. Policijos statistika. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [interaktyvus] 2006. [žiūrėta 2008-04-11]. <http://www.nplc.lt/stat/int/eurosource-3/O&B_241_h01_tm12-126270.pdf>; World Homicide Rates [interaktyve]. [accessed 11-04-2008]. <<http://www.benbest.com/lifeext/murder.html>>.

Visa tai lemia, kad nužudymų tyrimo mūsų šalyje svarba – akivaizdi. Ypač svarbus ir reikalingas kriminologinis ir baudžiamasis žudikų ir nužudymų tyrimas. Mat kriminologija yra integruojantis mokslas, kurio tikslas – apibendrinti įvairių mokslų duomenis apie nusikalstamumą, integruoti juos į kriminologines teorijas ir jomis remiantis teikti rekomendacijas įstatymų leidėjui bei nusikaltimo prevenciją vykdančioms institucijoms. Taigi kriminologinis tyrimas – jungiamoji grandis tarp: viena, įvairiausių nusikaltimus tiriančių mokslų (psichologijos, sociologijos, etikos, ekonomikos ir kitų); antra, baudžiamosios teisės ir nusikaltimų prevencijos. Dėl to gerai, visapusiškai kriminologiškai pažinti šio nusikaltimo priežastis – veiksminga baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos formavimo strategija.

Dėl visų šių aplinkybių nužudymų problema visada ypač domėjosi įvairiausių sričių mokslininkai (ypač teisininkai). Nepavyktų rasti nė vienos reikšmingesnės kriminologinės teorijos, kuri neskirtų dėmesio smurtiniam elgesiui apskritai ir nužudymams, kaip šio elgesio pavojingiausiai atmainai. Nužudymai buvo tiriami socialinių kultūrinių, psichiatrinių, psichologinių, biologinių teorijų. Socialinės kultūrinės teorijos pirmiausia iškelia socialinių ir kultūrinių veiksnių reikšmę ir vietą asmeniui darant nužudymą, psichiatrinės teorijos apibūdina mažesnių arba didesnių psichikos sutrikimų reikšmę šio nusikaltimo etiologijai, psichologinės pabrėžia asmenybės psichologinių ypatumų kriminogeninį vaidmenį, biologinės daugiausia dėmesio skiria biologiniams, ypač paveldimiems, asmens ypatumams⁸.

Lietuvoje taip pat visi žymiausi kriminologai vienais arba kitais aspektais skyrė dėmesio nužudymo problemai⁹, tačiau iki šiol nužudymų tyrimas Lietuvoje nebuvo nei sistemingas, nei savarankiškas. Pirmiausia kiekvieno tyrėjo dėmesio centre buvo koks nors atskiras (kad ir svarbus) šio reiškinio aspektas, todėl liko nemažai nužudymo aspektų, nepatraukusių niekieno dėmesio, taigi visiškai nenagrinėtų. Pavyzdžiui, mūsų šalyje nužudymai netirti remiantis interakcinėmis, išmokimo, subkultūros, psichologinėmis ir daugeliu kitų kriminologinių teorijų. Nėra abejonių, kad minėtose teorijose aprašyti veiksniai ir procesai prisideda padarant nužudymus ir mūsų šalyje. Tačiau neatlikę tyrimų nežinome, kiek ir kaip tai įvyksta. Antra vertus, nužudymai mūsų šalyje buvo tiriami tik kaip *dalis smurtinio elgesio*.

Tačiau toks supratimas yra vienašalis ir nepakankamas. Nužudymas turi tapti savarankišku kriminologinio tyrimo objektu. Visų pirma dėl jo ypatingos svarbos ir pavojingumo. Antra vertus, nužudymas daugeliu atžvilgių iš esmės skiriasi nuo kitų smurtinių nusikaltimų. Skirtinga yra pirmiausia jo reikšmė ir prasmė. Nužudymo atveju nusikaltėlis siekia *sunaikinti* auką. Darant kitus smurtinius nusikaltimus, tikslas kitoks – *pamokyti, pažeminti, įrodyti savo pranašumą, priversti kentėti arba paklusti*. Skirtinga nužudymų ir kitų smurtinių nusikaltimų reikšmė, motyvai, tikslai dėsningai sukelia tolesnius psichologinius, socialinius, dorovinius nužudymų bei kitų smurtinių nusikaltimų skirtumus. Dėl to klaidinga nužudymus bet kaip sutapatinti su kitais smurtiniais nusi-

8 Pocius, A. *Asmenų, padariusių nužudymus, gyvenimo retrospektyva (kriminologinė analizė)*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 19.

9 *Ibid.*, p. 14.

kaltimais, nes kyla pavojus, kad nebus atskleisti esminiai nužudymo bruožai, priežastys ir ypatumai.

Visa tai leidžia daryti išvadą, kad nužudymų ištyrimo lygis mūsų šalyje jokių būdu neatitinka nei jų išimtinės svarbos, nei dabartinio mokslo reikalavimų lygio. Nužudymų tyrimas turi tapti *kryptingas* (nužudymai turi tapti savarankišku tyrimo objektu) ir *kompleksinis* (apimti įvairių mokslų atskleistus nužudymo aspektus). Be to, nužudymų tyrimas turi tapti *modernus*, atitinkantis dabartinį mokslo lygį. Tai pirmiausia reiškia, kad turime nustatyti, kiek mūsų šalies sąlygomis veikia svarbiausi kitose šalyse atskleisti ir kriminologinėse teorijose aprašyti nužudymų veiksniai bei dėsningumai.

Būtent toks naujo lygio kryptingas, kompleksinis ir dabartinio mokslo pasiekimus integruojantis tyrimas reikalingas, kad būtų iš esmės patobulinta dabartinė baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija, pašalintas aptartas atotrūkis tarp šio nusikaltimo reikšmės ir mūsų gebėjimo užtikrinti jo prevenciją.

1. Tyrimo metodų ir duomenų šaltinių apibūdinimas

1.1. Nužudymo mokslinio tyrimo ypatumai

Nužudymas yra gana specifinis nusikaltimas ir tirti jį tenka taikant specifinius metodus. Tiriant nužudymus netinka daugelis labiausiai taikytinų dabartinių kriminologinių metodų.

Vienas iš jų – viktimologinis tyrimas (nusikaltimo aukų apklausa), kuris dabartiniu metu svarbiausias tiriant smurtinius ir daugelį kitų nusikaltimų¹⁰. Šis metodas netinka nužudymo atveju, nes aukos jau nebėra tarp gyvųjų ir negalime jos apklausti.

Tiriant nužudymus netinka ir kitas fundamentalus dabartinės kriminologijos metodus – ilgalaikis (longitudinis) būsimojo nusikaltėlio stebėjimas¹¹. Esmė ta, kad palyginti su kitais nusikaltimais nužudymas yra retas nusikaltimas ir praktiškai nepavyksta įvykdyti pagrindinio longitudinalinio stebėjimo reikalavimo – išskirti grupės asmenų (pvz., vaikų), dėl kurių būtų galima pakankamai patikimai prognozuoti, kad jie ateityje padarys nužudymus.

Tiriant nužudymus taip pat nerezultatyvus yra plačiai taikomas kriminologinis anoniminės apklausos (*self report*) metodas. Kriminologinių tyrimų patirtis parodė, kad užtikrinus anonimiškumą apklausiamieji pakankamai atvirai informuoja apie įvairius jų padarytus nusikaltimus. Taikant šį metodą pavyko iš esmės praplėsti mūsų žinias apie daugelį nusikaltimų. Tačiau nužudymams tirti šis metodas taip pat netinka, kadangi nužudymas yra itin sunkus nusikaltimas, apie kurį jį padarę asmenys neprisipažįsta net pildydami anonimines anketas.

10 Karman, A. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Wadsworth Publishing, 2003; Sebba, L. *Third Parties, Victims and the Criminal Justice System*. Ohio State University Press, Kolumbus, 1996.

11 Ezell, M.; Cohen, L. E. *Desisting from Crime: Continuity and Change in Long-Term Crime Patterns of Serious Chronic Offenders*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2005.

Visa tai lėmė ir mūsų konkretaus kriminologinio tyrimo organizavimą bei metodų atranką. Tyrimo pagrindą sudaro du informacijos šaltiniai – valstybinė nužudymų statistika ir asmenų, nuteistų už nužudymą, giluminė kriminologinė apklausa. Aptarsime pagrindinius tyrimo informacijos šaltinius.

1.2. Valstybinės statistikos duomenų analizė kaip kriminologinės informacijos apie nužudymus šaltinis

Išgyvename tikrą dėmesio valstybinei statistikai atgimimą¹². Po tam tikro besąlygiško atmetimo laikotarpio ir nekritiško susižavėjimo viktimologiniais tyrimais buvo, pirma, atskleista daugybė su viktimologiniais metodais susijusių problemų, antra, išmokta geriau taikyti valstybinę statistiką, išvengti jos „povandeninių srovių“¹³. Valstybinė statistika ypač svarbi tiriant nužudymus, kurių latentiskumas yra minimalus, o išaiškinamumas – geriausias tarp visų nusikaltimų.

Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateikė duomenis apie visus per 2000–2007 m. padarytus nužudymus ir asmenis, kaltinamus (įtariamus) pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹⁴ (galiojusio iki 2003 m. gegužės 1 d.) 105 straipsnį ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹⁵ (įsigaliojusio nuo 2003 m. gegužės 1 d.) 129 straipsnio 2 dalį. Iš viso gauti duomenys apie 1255 asmenis ir jų padarytus nužudymus.

1.3. Kriminologinė apklausa kaip kriminologinės informacijos apie žudikus šaltinis

Kriminologinės apklausos tikslas buvo pratęsti ir papildyti valstybinės statistikos tyrimą, užtikrinant nužudymo giluminių priežasčių pažinimą. Buvo apklausta 521 asmens grupė, atstovaujanti visos šalies asmenims, nuteistiems už nužudymą ir atliekančioms laisvės atėmimo bausmę. Kompleksinis klausimynas sudarytas iš 206 klausimų, išaiškinančių veiksnius, kurių svarbą nusikaltimų etiologijai išskėlė svarbiausios dabartinės kriminologijos teorijos, tarp jų E. Durkheimo anomijos teorija, R. Mertonio įtampos teorija, E. Sutherlando skirtingos asociacijos teorija, T. Hirshi ir D. Matza socialinių ryšių teorija, R. Quinney nusikaltimo socialinio konstrukcionizmo teorija ir kitos. Ši apklausa yra kompleksinė, tai yra visapusiškai tirianti socialinius, psichologinius ir kitus nužudymo veiksnius bei retrospektyvą. Ji išaiškina, kaip tie veiksniai pasireiškia pagrindiniais būsimą žudiko gyvenimo laikotarpiais: vaikystėje, paauglystėje, jaunystėje ir laikotarpiu, kai buvo padarytas nusikaltimas.

12 Thinking positively about crime statistics. Carrabine, E. P.; Iganski, P.; Lee, M.; Plummer, K.; South, N. *Criminology: A Sociological Introduction*. Amazon, 2008, p. 17.

13 Detaliai oficialiosios statistikos panaudojimo prielaidos ir problemos aptartos knygoje: Killias, M.; Aebi, M. F.; Aromaa, K. de Cavarlay, B. A. et al. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice, Statistics*. [interaktyvus] 2006, p. 25–34; [žiūrėta 2009-05-05] <<http://www.europeansourcebook.org/>>.

14 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147.

15 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

Žudikų apklausa vyko 2007 m. kovo mėnesį Alytaus pataisos namuose, Marijampolės pataisos namuose, Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje ir Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime.

Kitas straipsnis apibendrina duomenis apie nužudymo situaciją ir jos pagrindinius elementus. Trečiame bus pateikiama žudikų tipologija ir nagrinėjamos įvairių tipų atstovų asmenybės, padaryto nusikaltimo bei požiūrio į jį ypatumai. Tolesnėse publikacijose bus apibendrinti žudiko, jo asmenybės ir nusikalstamų veiksmų prognostiniai tyrimai, žudiko požiūris į įstatymą, taip pat kita tyrimo medžiaga.

2. Valstybinės statistikos tyrimo rezultatai

2.1. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir paskelbimas

Šis straipsnis apibendrina tik dalį tyrimo rezultatų, būtent atspindinčius žudiko asmenybę ir jos padėties raidą pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais.

Išanalizavus valstybinius statistinius duomenis buvo atskleisti pagrindiniai žudikų socialiniai, demografiniai bruožai. Buvo, pirma, nustatyti bruožai, kuriais žudikai akivaizdžiai išsiskiria iš kitų gyventojų, antra, paneigta nemažai teiginių, įprastų kasdieniame diskurse ir mokslinėje spaudoje. Nepasiteisino ir dalis išvadų apie žudikus, nustatytus kitose šalyse.

2.1.1. Lytis ir amžius kaip žudiką skiriantys bruožai

Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio šalyse, tipinis žudikas – tai *jaunas vyras*. Moterų per 2000–2007 m. laikotarpį padaryti nužudymai sudaro vidutiniškai tik 5,4 procento. 2003 m. gegužės–gruodžio mėnesiais – 2007 m. vidutinis žudikų amžiaus vidurkis buvo 29,3 metų. Taigi statistiniais duomenimis, vyrų žudikų beveik 25 kartus daugiau negu moterų ir dauguma šių vyrų tam tikros amžiaus grupės (jauni). Tai verčia manyti, kad nužudymų etiologijai pakankamai svarbūs biologiniai (susieti su lyties ir amžiaus ypatumais) veiksniai. Tai liudija, kad ir kitose šalyse bei kultūrose, taip pat įvairiausiai istorijos laikotarpiais būtent tokio amžiaus vyrai dažniausiai padarydavę nužudymus¹⁶. Pažymėtina, kad priešasčių, galinčių žmogų paskatinti nužudyti kitą, apstu kiekvienoje visuomenėje. Visur kitas žmogus gali būti kliūtis asmens svarbiausiems tikslams pasiekti. Tačiau būtent jaunus vyrus dėl jų lyties ir amžiaus nulemtų ypatumų tos priežastys lengviausiai paskatina nusikalsti.

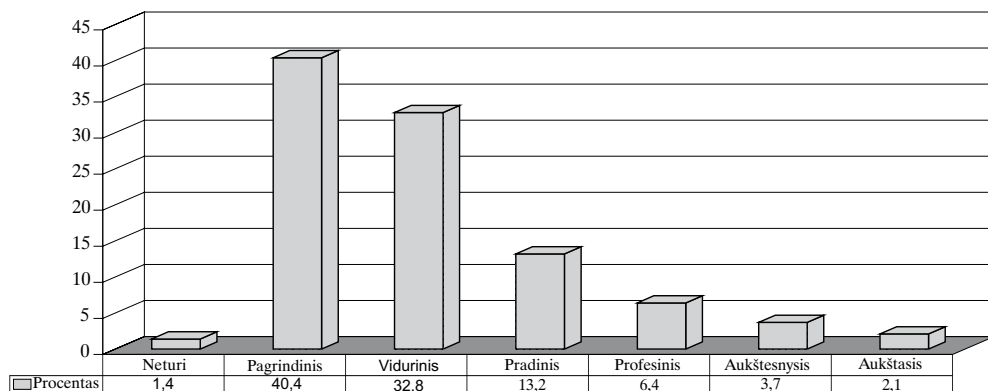
16 Geary, D. C. Sex differences in social behavior and cognition: The utility of sexual selection for hypothesis generation. *Hormones and Behavior*. 2006, p. 49, 273–275; Pinker, S. *The Sexual Paradox: Extreme Men, Gifted Women and the Real Gender Gap*, 2008; Shields, S. A. Thinking about gender, thinking about theory: Gender and emotional experience. In *Gender and emotion: Social Psychological perspectives*. Fischer, A. (ed.). London: Cambridge University Press, 2000, p. 3–23; Shields, S. A. *Speaking from the heart: Gender and the social meaning of emotion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

2.1.2. Bruožai, kuriais žudikas nesiskiria nuo kitų gyventojų

Daug kuo žudikai nesiskiria nuo kitų atitinkamos lyties ir amžiaus gyventojų.

Išsimokslinimas. Įprasta manyti, kad žudikų menkas išsimokslinimas, jog tai tamsi asmenybė. Statistiniai duomenys rodo, kad tai netiesa, bent jau Lietuvoje.

Užregistruotų įtariamų (kaltinamų) padarius nužudymus asmenų išsimokslinimo schema pavaizduota 1 pav. Kaip matome, žudikų išsimokslinimas yra pakankamai aukštas ir atitinka Lietuvos gyventojų įgytą išsimokslinimą. Lietuvoje 2006 m. buvo daugiausia gyventojų, kurių išsimokslinimas: vidurinis – 609,6 tūkst., aukštasis – 461,1 tūkst., pagrindinis – 413,3 tūkst.¹⁷. Didžiosios daugumos (98,6 proc.) žudikų vienoks arba kitoks (taip pat ir aukštasis) išsimokslinimas.

1 pav. Užregistruotų įtariamų (kaltinamų) padarius nužudymus asmenų (pagal BK 105 str. ir 129 str. 2 d.), pasiskirstymas atsižvelgiant į jų išsimokslinimą (2000–2007 m. duomenų suma) (absol. skaič./proc.)

Tautybė. Ir kriminologiniai tyrimai, ir visuomeninė nuomonė nužudymus sieja su nusikaltėlio tautybe. Manoma, kad „pietiečiai“, „karštų“, „laukinių“ (mažiau civilizuo-tų), „karingų“ tautų atstovai daug lengviau ir dažniau padaro nužudymus¹⁸. Mūsų tyri-mas nepatvirtina ir šio stereotipo.

Iš tikrųjų įvairios Lietuvoje gyvenančios tautos šiek tiek skiriasi atsižvelgiant į tai, ar dažnai jų atstovai padaro nužudymą. Pavyzdžiui, 2007 m. 100 000 rusų teko 5,8 žudi-kų; iš 100 000 baltarusių žudikų buvo šiek tiek mažiau negu 5,2; kitų tautybių 100 000 žmonių – 5,5 žudikų; lietuvių 100 000 – 4,8 žudikų; žudikų lenkų 100 000 šios tautybės atstovų – 0,9. Taigi galima kalbėti apie Lietuvos tautas, labiau arba mažiau linkusias žudyti.

Tačiau skirtumai nėra labai dideli ir jie lengvai paaiškinami atsižvelgiant į sta-tistinius šių skaičių svyravimus. 2 pav. pateikti įvairių tautų atstovų žudikų skaičiai 100 000 gyventojų, taip pat nurodant statistiškai apskaičiuotas šio skaičiaus atsitiktinio svyravimo viršutines ir apatines ribas. To atsitiktinio svyravimo ribos vadinamos statis-

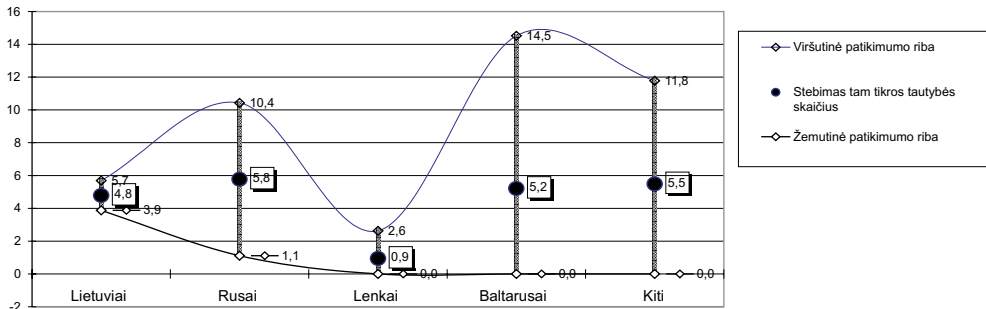
17 Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius, 2007, p. 106.

18 Justickis, V. *Kriminologija. Pirmoji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2001, p. 15.

tinii pasikliautinu intervalu, buvo apskaičiuoto 99 proc. tikslumu panaudojant specialią tokių intervalų skaičiuoklę¹⁹.

Nagrinęjant 2 pav. pateiktus duomenis nesunku įsitikinti, kad skirtingų tautų atstovų žudikų skaičių skirtumai yra nedideli ir tikriausiai susiformavo dėl atsitiktinės šių skaičių kaitos.

Migracija. Mūsų tyrimas paneigia ir populiarią nuomonę, kad itin svarbus vaidmuo tenka „svetimai populiacijai“ – legalios ir nelegalios migracijos atstovams. Turakai Vokietijoje, italai ir kinai JAV, albanai Italijoje – tai tik keli pavyzdžiai. Tačiau mūsų tyrimas paneigia ir šį paplitusį teiginį.

2 pav. Žudikų skaičius 100 000 tam tikros tautybės gyventojų (skaičius 100 gyventojų ir šio skaičiaus kaitos statistiniai pasikliautini intervalai)

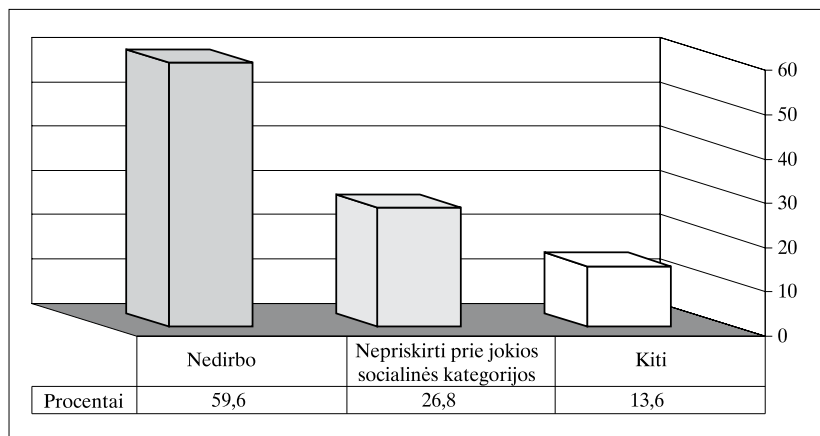
Per 2000–2007 m. laikotarpį 97 proc. žudikų buvo Lietuvos Respublikos piliečiai (N=1217), tik 2,4 proc. – asmenys be pilietybės (N=30) ir 0,6 proc. – užsienio valstybių piliečiai (N=8).

Taigi valstybinės statistikos duomenų analizė rodo, kad, pirma, mūsų šalyje, kaip ir visose kitose, žudikai akivaizdžiai išsiskiria iš kitų gyventojų atsižvelgiant į lytį ir amžių, antra, negalime teigti, kad kitaip nei daugelyje kitų šalių žudikai akivaizdžiai išsiskirtų kitais požymiais, pagal kuriuos jie tradiciškai išsiskiria (išsimokslinimas, tautybė, migracija).

2.1.3. Socialinė dezadaptacija kaip esminis skiriamasis tirtųjų žudikų bruožas

Žudikų socialinė padėtis pateikta 3 pav. Kaip matome, išsiskiria trys žudikų grupės – nedirbantys, nepriskirti prie jokios socialinės kategorijos ir kiti. Iš viso nepriskirti prie jokios socialinės kategorijos buvo 186 žudikai. Tai žudikai, kurie iš viso buvo nepajėgūs tiksliau apibrėžti, kuo ir kaip jie užsiiminėjo bei iš ko gyveno. Tai nuolatiniai bedarbiai, neturintys profesijos ir niekuo pastovesniu niekada neužsiiminėję.

19 Confidence Interval for Proportional Calculator [interaktyvus] [žiūrėta 2009-02-21]. <http://www.dimensionalresearch.com/resources/calculators/conf_prop.html>.

3 pav. Žudikų socialinė padėtis

Didžiausia grupė žudikų buvo bedarbiai. Tai žmonės, kažkada vis dėlto turėję darbą, bet nužudymo metu ilgesnį arba trumpesnį laikotarpį jo neturintys. Tik labai maža žudikų dalis (13,6 proc.) turėjo kokį nors užsiėmimą.

Turėtume priminti, kad mūsų tiriamieji gyveno laisvėje ir padarė nusikaltimą tuo laikotarpiu, kai šalies ūkio pakilimas buvo didžiausias ir rasti darbą tikrai nebuvo sunku. Tai reiškia, kad būsimųjų žudikų nesugebėjimas surasti darbą ir išsilaikyti jame susijęs pirmiausia su jų asmenybės bruožais. Tai bruožai, dėl kurių jie negalėjo sėkmingai adaptuotis visuomenėje. Taigi vienas iš būdingiausių žudikų bruožų yra jų *socialinė dezadaptacija*. Dėl to jie negalėjo gauti ir išlaikyti legalų darbą ir su juo susietą nuolatinį legalų uždarbį – svarbiausią ryšį su visuomene.

Tai rodo būtinybę išsamiai ištirti būtent šią esminę tiriamųjų ypatybę. Čia labiausiai tikėtinas atsakymas į daugelį klausimų, susijusių su jų nusikaltimu, kriminaliniu aktyvumu ir asmenybės ypatumais. Būtent toks tyrimas ir buvo vienas iš svarbiausių tikslų paskesniame tyrimo etape – apklausiant tiriamuosius.

3. Žudikų kriminogeninės dezadaptacijos raidos tyrimas

3.1. Tyrimo metodinis apibūdinimas

Vykdamas 521 žudiko apklausą jiems iš viso buvo užduodami 206 klausimai. 109 iš jų buvo apie įvairius žudiko socialinės dezadaptacijos aspektus.

Parinkant ir formuluojant tuos klausimus svarbiausi buvo du momentai:

1. Būsimojo žudiko asmenybės ir socialinės padėties raidos etapai (stadijos). Speciali psichologijos šaka – raidos psichologija skiria tris etapus, kuriuos individas pereina, kol tampa suaugusiuoju, – vaikystę, paauglystę ir jaunystę. Vargu ar tarp kiekvieno iš jų galima nubrėžti tikslią ribą. Tyrimo tikslais vaikystę apibrėžėme kaip laikotarpį iki 12 metų, paauglystę – 13–17 metų ir jaunystę – 17–22 metų.

2. Būsimojo žudiko bendrosios ir kriminogeninės dezadaptacijos požymių atskleidimas. Jaunimo asocialios raidos psichologija ir kriminologija nustatė didelį skaičių galimų elgesio sutrikimų, kurie: sustiprina bendrąją dezadaptaciją – apunkina vaiko, paauglio, jaunuolio vystymąsi, sudaro vis didesnių kliūčių jam įsisavinti visa, kas reikalinga, kad galėtų sėkmingai gyventi visuomenėje; skatina šios dezadaptacijos kriminogeninį poveikį, jos perėjimą į kriminogeninę.

Apklausoje metu kiekvienam tiriamajam buvo užduodami klausimai dėl bendrosios ir kriminogeninės dezadaptacijos pasireiškimo minėtais jo gyvenimo tarpsniais (visą atitinkamų klausimų sąrašą žr. A. Pocius disertacijoje²⁰). Surinkus visą medžiagą buvo atlikta jos statistinė analizė.

Atsižvelgiant į kiekvieną asmenybės raidos etapą buvo tikrinama hipotezė, kad įvairūs dezadaptacijos reiškiniai, pasireiškiantys šiame etape, iš tikrųjų atspindi vieną, daug bendresnį, reiškinį – bendrąjį šios asmens dezadaptacijos didėjimą šiame etape. Tam buvo atliekama dezadaptacijos požymių faktorinė analizė ir buvo siekiama nustatyti tuos paslėptus bendresnius veiksnius.

Visais atvejais faktorinė analizė buvo atliekama pagal panašią schemą. Pirmajame etape buvo atliekamas vadinamųjų bendrųjų (latentinių) faktorių skyrimas taikant svarbiausios komponentės (*Principal component*) metodą. Nagrinėjant skirtas komponentes buvo nustatomos paaiškinančios didžiausią matricos variacijos dalį. Kitas žingsnis – skirtų komponentių rotacija daugiamatėje erdvėje. Buvo ieškoma tokia jų padėtis šioje erdvėje, kuri leistų tiksliausiai jas paaiškinti. Tam tikslui taikėme *Oblimin* rotacijos metodą ir vadinamąją Kaizerio normalizaciją. Atlikus šiuos veiksmus buvo tiriamos skirtų bendrųjų faktorių koreliacijos su dezadaptacijos požymiais, kuriomis remiantis faktorius ir buvo apskaičiuotas. Remiantis šių koreliacijų tyrimu skirti bendrieji faktoriai buvo interpretuojami, tai yra nustatoma jų reikšmė (detalesnį minėtų statistinių procedūrų paaiškinimą skaitytojas ras mūsų taikomo SPSS-17 statistinių programų paketo statistiniame komentare²¹).

3.2. Žudikų vaikystė ir kriminalinės dezadaptacijos užuomazgos

Apklausiamieji apibūdindavo savo dezadaptaciją vaikystėje atsakydami į 13 klausimų. Iš jų 4 apibūdina santykius su tėvais, 2 – su bendraamžiais ir 7 – mokykloje. Šių klausimų sąrašas pateiktas 1 lentelėje „Išaiškintų bendrųjų faktorių koreliacija su atskirais dezadaptacijos vaikystėje požymiais“.

Buvo atlikta šių požymių faktorinė analizė. Faktorinės analizės rezultatai parodo, kad geriausiai visus atskirus dezadaptacijos vaikystėje požymius apibendrina du faktoriai. Iš jų ypač svarbus yra pirmasis. Jis paaiškina 38,7 proc. duomenų variacijos. Antrasis veiksnys paaiškina 12,2 proc.

1 lentelė parodo išaiškintų bendrųjų faktorių koreliacijas su tiriamųjų atsakymais apie jų vaikystę. Lentelėje nėra koreliacijos koeficientų, rodančių silpną ryšį (0,3 ir mažiau). Priminsime, kad koreliacijos koeficientas parodo dviejų reiškinų ryšio stiprumą. Jis kinta nuo +1,0 iki –1,0. Koreliacijos koeficientas, lygus 0, rodo, kad ryšio nėra. Ry-

20 Pocius, A.

21 Kinneary, P. R. *SPSS 17 Made Simple*. Psychology Press, 2009.

šys iki 0,3 paprastai apibūdinamas kaip silpnas, nuo 0,3 iki 0,5 – vidutinis, 0,5 ir daugiau – stiprus. Neigiamas koreliacijos koeficientas reiškia „neigiamą“ ryšį tarp reiškinių, kai vienam jų didėjant, kitas mažėja.

1 lentelė. Išaiškintų bendrųjų faktorių koreliacija su atskirais dezadaptacijos vaikystėje požymiais

Požymiai	Skirti bendrieji faktoriai	
	Agresyvioji dezadaptacija šeimoje	Dezadaptacija mokykloje
Ar buvote „sunkus vaikas“?	0,581	
Tėvai mušė Jus?	0,778	
Turėjote dėmesio sutrikimų?	0,575	
Dažnai pešdavotės?	0,651	
Ar matėte tėvų smurtavimą?	0,769	
Ar mušėtės su bendraamžiais?	0,633	
Tėvai auklėjo jus skirtingai?	0,592	
Išvarydavo iš klasės už blogą elgesį?		0,697
Vaikystėje neidavote į mokyklą?		0,816
Vaikystėje sąmoningai praleidinėdavote pamokas?		0,869
Vaikystėje mokytojai skundėsi dėl Jūsų elgesio?		0,676

Matome, kad pirmasis faktorius atspindi tam tikrą būsimojo žudiko santykių sutrikimą šeimoje. Pirmiausia šeima turi problemų su vaiku (buvo „sunkus vaikas“ – koreliacijos koeficientas 0,581, vaikas turėjo dėmesio sutrikimų – koreliacijos koeficientas 0,575). Antra vertus, šios (ir įvairiausios kitos) problemos sprendžiamos esant labai agresyviai šeimos narių savitarpio santykių aplinkai. Tai tėvų tarpusavio santykių agresyvumas („Ar matėte tėvų smurtavimą?“ – 0,769) ir agresija prieš vaiką („Tėvai mušė Jus?“ – 0,778). Su tuo susijęs ir paties vaiko agresyvumas („Dažnai pešdavotės?“ – 0,651 ir „Ar mušėtės su bendraamžiais?“ – 0,633). Visa tai sudaro pagrindą šių faktorių interpretuoti kaip agresyviąją vaiko dezadaptaciją šeimoje. Antrasis išaiškintas faktorius atspindi vaiko dezadaptaciją mokykloje. Ryškiausias jo požymis – pamokų praleidinėjimas. Būtent čia matome aukščiausias koreliacijas („Vaikystėje neidavote į mokyklą?“ – 0,816 ir „Vaikystėje sąmoningai praleidinėdavote pamokas?“ – 0,869). Be to, vaikas buvo išvaromas iš klasės už blogą elgesį (0,697), mokytojai skundėsi juo (0,676).

Reikia pažymėti, kad minėtieji šeimos ir mokyklos faktoriai yra gana glaudžiai susiję. Koreliacija tarp jų sudaro 0,445. Taigi dezadaptacija šeimoje sustiprina dezadaptaciją mokykloje, o ši prisideda prie vaiko dezadaptacijos šeimoje.

3.3. Būsimojo žudiko dezadaptacijos tęsinys paauglystės laikotarpiu

Paauglystė ypač svarbi formuojantis asmens kriminalinei orientacijai²². Tai „audros“ laikotarpis, kai vyksta didžiuliai biologiniai ir socialiniai asmenybės pokyčiai.

Dėl to mūsų tyrime paauglystei buvo skirta daug dėmesio. Buvo tiriamas 71 galimas dezadaptacijos požymis. Taikant tuos pačius metodus, kaip ir dėl vaikystės, buvo atlikta faktorinė analizė. Panašiai kaip ir dėl vaikystės duomenų buvo išaiškinti du faktoriai. Pirmasis jų paaiškina 31,5 proc. matricos bendrosios variacijos, antrasis – 6,4 proc. 2 lentelėje „Dezadaptacija paauglystėje“ parodyti tik atsakymai, kurių aukščiausios koreliacijos (daugiau kaip 0,650 pagal pirmąjį faktorių arba daugiau kaip 0,450 pagal antrąjį).

Pirmasis faktorius koreliuoja su įvairiausių teisės pažeidimų darymu: vagystėmis, visuomeninio ir svetimo turto tyčiniu gadinimu, įvairiausiais sukčiavimais bei apgavystėmis, transporto priemonių nuvaramu ir gadinimu, bendraamžių bei kitų žmonių sumušimu ir kitais. Antra, jis koreliuoja su įvairiausiais vis didesnio išitraukimo į nusikalstamą pasaulį požymiais: išitraukimu į grupuočių kovas arba kitą grupuočių veiklą. Trečia, šiam faktoriui būdingos aukštos koreliacijos su paauglio priešišku kitiems visuomenės nariams – mokyklai ir net savo šeimos nariams. Taigi šį faktorių galima interpretuoti kaip delinkventiškumo faktorių. Jis parodo, kad paauglys vis labiau perima elgesį ir orientacijas, būdingus kriminaliniam pasauliui.

Antrasis faktorius gali būti interpretuojamas kaip bendravimo su tėvais sutrikimas. Jam būdingos aukštos koreliacijos su tuo, ar paauglys bendrauja su savo tėvais, dalijasi ateities planais, pasakoja apie savo gyvenimą ir kita. Pažymėtina, kad šeimos faktorius, kurio vaidmuo vaikystėje buvo svarbus, paauglystėje tampa antraeilium (matėme, kad jis atspindi gerokai mažesnę variacijos dalį).

3.4. Jaunystės laikotarpis. Tolesnė kriminogeninė dezadaptacija

Būsimojo žudiko asmenybę ir padėtį jaunystės laikotarpiu apibūdino klausimai apie materialinę padėtį („Jūs jaunystėje (18–22 metai) labai trūko pinigų?“), darbo turėjimą („Jūs daugiau, negu pusę metų esate buvęs bedarbiu?“), aplinkinių požiūrį į jį („Jūs jaunystėje (18–22 metai) nebuvote įvertintas, suprastas?“), apsisprendimą dėl tolesnio gyvenimo („Jūs jaunystėje (18–22 metai) neturėjote aiškių gyvenimo tikslų?“), priklausomybę nuo nusikalstamo pasaulio („Jūsų draugai jaunystėje (18–22 metai) ir vėliau priklausė organizuotų nusikaltėlių grupuotėms?“), „Jūs pats jaunystėje (18–22 metai) ir vėliau priklausėte organizuotų nusikaltėlių grupuotėms?“ ir kita.

Atlikus faktorinę analizę buvo skirti du faktoriai (žr. 3 lentelę). Pirmasis iš jų paaiškina 40,5 proc. apibendrintos variacijos, antrasis – 17,3 proc. (kartu sudaro 57,9 proc.). Šių išaiškintų faktorių koreliacijos su atskirais adaptacijos jaunystėje aspektais parodytos 3 lentelėje.

Pirmojo faktoriaus aukštos koreliacijos su paties asmens ir jo draugų priklausomybe organizuotų nusikaltėlių grupuotėms ($r = 0,882$ ir $0,716$). Agresyvumas (siejamas su šioms grupėms būdingu „tikro vyro“ įsivaizdavimu) prieš žmonas arba sugyventines irgi yra vienas iš ryškiausių nusikaltėlių grupuočių vertybių sistemos požymių ($r=0,402$).

22 Marte, R. M. *Adolescent problem behaviors; delinquency, aggression, and drug use*. LFB Scholarly Publishing, 2008.

Taigi šis faktorius atspindi asmens įėjimą į kriminalinį pasaulį, jo vertybių sistemos priėmimą. Tai ir lėmė, kad jis buvo apbūdintas kaip asmens kriminalizavimo (suartėjimo su kriminaliniu pasauliu, jo kultūra, požiūriais, gyvenimo stiliumi) laipsnis.

2 lentelė. Dezadaptacija paauglystėje

Požymiai	Faktoriai	
	Delinkventiškumo faktorius	Bendravimo su tėvais sutrikimas
Jūs dažnai kalbėdavote su savo tėvais arba globėjais apie merginą, kuri Jums labai patiko?		0,538
Jūs dažnai kalbėdavote su savo tėvais arba globėjais apie dalykus, kuriuos padarėte ir dėl to jautėtės kaltas?		0,653
Jūs dažnai kalbėdavote su savo tėvais arba globėjais apie problemas, kurias kildavo mokykloje?		0,580
Jūs dažnai kalbėdavote su savo tėvais arba globėjais apie problemas, susijusias su Jūsų draugais?		0,578
Mokykloje mokytojai nekėsdavo Jūsų?	0,652	
Jūs esate daužes butelius gatvėje, mokykloje arba kitur?	0,606	
Buvote sąmoningai pakenkęs tėvų (globėjų) arba kitų šeimos narių (pvz., brolių, seserų) turtui ar jį sugadinęs?	0,686	
Buvote sąmoningai pakenkęs mokyklos turtui arba jį sugadinęs?	0,723	
Buvote sąmoningai pakenkęs kitam turtui arba jį sugadinęs (pvz., kelio ženklus, langus, pašto dėžutes ir kita)?	0,680	
Reguliariai vartodavote tabako produktus?	0,571	0,441
Naudojote „švelnius“ narkotikus, tokius kaip marihuana?	0,509	0,601
Eidavote į mokyklą išgėręs arba pavartojęs narkotikų?	0,689	
Naudodavote suklastotas monetas pirkti iš prekybos automatų?	0,680	
Likdavote nakčiai pas draugus, nepranešdami savo tėvams arba globėjams, kur Jūs esate?	0,685	
Iš parduotuvės pavogėte, paėmėte arba bandėte paimti marškinėlius, laikrodį, kvėpalų, videožaidimą, batus ir kita?	0,745	
Pavogėte, paėmėte arba bandėte paimti odinę striukę, automobilio garso aparatūrą, dviratį, pinigų?	0,689	
Pavogėte, paėmėte arba bandėte paimti kažką, kas priklausė „viešajai erdvei“ (pvz., kelio ženklus, statybinius ženklus ir kita)?	0,663	
Pavogėte arba bandėte pavogti transporto priemonę (pvz., automobilį, motociklą, motorolerį)?	0,704	
Pirkote, pardavėte arba laikėte pavogtas prekes ar bandėte ką nors daryti su šiomis prekėmis?	0,740	

Mušėte ar bandėte sumušti savo tėvus arba globėją?	0,700	0,409
Mušėte arba bandėte sumušti kitus bendraamžius, bendraamžių grupes?	0,733	
Buvote įtrauktas į grupuočių kovas arba kitą grupuočių veiklą?	0,698	
Jūsų draugai dalyvavo kovose kartu su draugais prieš kitas gruputes?	0,700	

Kitas veiksnys koreliuoja su pinigų trūkumu ($r=0,801$), buvimu neįvertintu ir nesuprastu ($r=0,662$), neturėjimu aiškių tikslų ($r=0,502$), buvimu bedarbiu ($r=0,342$). Tai vis didėjančio asocialumo (bendrosios dezadaptacijos) veiksnys. Jis atspindi asmens pasimetimą, nepasitenkinimą ir nesugebėjimą pasiekti savo tikslų įvairiose jo gyvenimo sferose.

Asmens kriminalizavimas jaunystėje ir bendroji dezadaptacija koreliuoja tarpusavyje ($r=0,445$). Tai vidutinio stiprumo koreliacija. Labiau kriminalizuotų jaunuolių taip pat blogesnė ir bendroji adaptacija. Galima manyti, kad bendroji dezadaptacija (nepasitenkinimas savimi, bloga materialinė padėtis, blogi santykiai su aplinkiniais) skatina individą toliau kriminalizuotis. Tačiau tas tolesnis kriminalizavimasis neišsprendžia jaunuolio – būsimojo žudiko problemų.

3 lentelė. Bendroji ir kriminogeninė dezadaptacija jaunystėje

Požymiai	Faktoriai	
	Kriminalizavimas	Antisocialumas
Jums jaunystėje (18–22 metai) labai trūko pinigų?		0,801
Jūs jaunystėje (18–22 metai) nebuvote įvertintas, suprastas?		0,662
Jūs jaunystėje (18–22 metai) neturėjote aiškių gyvenimo tikslų?		0,502
Jūs dažnokai mušdavote savo žmoną (sugyventinę)?	0,402	
Jūs daugiau negu pusę metų esate buvęs bedarbiu?		0,342
Jūsų draugai jaunystėje (18–22 metai) ir vėliau priklausė organizuotų nusikaltėlių grupuotėms?	0,716	
Jūs pats jaunystėje (18–22 metai) ir vėliau priklausėte organizuotų nusikaltėlių grupuotei?	0,882	

3.5. Asmens kriminalinė dezadaptacija prieš pat nužudymo padarymą

Periodą prieš pat nusikaltimo padarymą sąlygiškai apibrėžėme kaip paskutinią du mėnesius iki nusikaltimo. Būsimojo žudiko asmenybę ir situaciją prieš pat jo nusikaltimą tyrėme 13 aspektų. Pirmiausia buvo siekiama išsiaiškinti, koks šiuo laikotarpiu jo kriminalinio aktyvumo laipsnis, atsakyti į klausimą, ar asmuo buvo „priebrendęs“ padaryti nužudymą.

4 lentelė. Būsimojo žudiko dezadaptacija prieš pat nusikaltimo padarymą

Požymiai	Būsimojo žudiko kriminalizavimas prieš pat nužudymo padarymą
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs sužeidėte ką nors ir jiems buvo reikalinga medikų pagalba (į ligoninę gultis nereikėjo)?	0,813
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs sužeidėte ką nors ir jam liko mėlynės arba įpjovimai (bet nereikėjo gydytojo pagalbos)?	0,825
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs grasinote kam nors sužaloti jį ginklu arba kitu daiktu?	0,853
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs grasinote kam nors jį sužaloti (be ginklo arba kito daikto)?	0,836
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs dalyvavote grupinėje draugų kovoje prieš kitą grupuotę?	0,807
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs slapta nešiojotės ginklą?	0,793
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs sužeidėte ką nors ir dėl to jie turėjo parą bei ilgiau praleisti ligoninėje?	0,882
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs sužeidėte ką nors ginklu?	0,854
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs kam nors padarėte žalos daugiau nei už 390 Lt?	0,817
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs kam nors padarėte žalos apie 130–390 Lt?	0,824
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs įsilaužėte į namus arba kitą statinį?	0,834
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs padarėte žalos kieno nors turtui (neskaitant įsilaužimo)?	0,770
Prieš du mėnesius iki nužudymo, už kurį dabar esate įkalintas, Jūs pardavėte kam nors marihuanos, kreko, kitų narkotikų arba cheminių preparatų?	0,684

Faktorinė analizė nustato vieną faktorių, apibūdinusį didelę dalį (net 66,6 proc.) apibendrintos variacijos. Šiam faktoriui būdingos aukštos koreliacijos su įvairiausiais baudžiamojo įstatymo pažeidimais. Tai leidžia jį interpretuoti kaip bendrąjį asmens (būsimojo žudiko) kriminalizavimą prieš pat jam padarant nužudymą.

3.6. Bendrosios kriminogeninės dezadaptacijos raida per būsimojo žudiko gyvenimą. „Pribrendimas“ padaryti nužudymą

Ištyrus būsimojo žudiko dezadaptacijas įvairiais jo gyvenimo tarpsniais nustatyti du svarbūs momentai.

1. Visais būsimojo žudiko gyvenimo etapais nustatėme tam tikrus bendruosius dezadaptacijos veiksnius. Pastebėti atskiri dezadaptacijos požymiai yra šių bendrųjų veiksmių pasireiškimas.

2. Šie nustatyti bendrieji dezadaptacijos veiksniai yra nevienodi skirtingais raidos etapais. Pavyzdžiui, vaikystėje tai yra agresyvioji dezadaptacija šeimoje ir dezadaptacija mokykloje, paauglystėje – delinkventiškumas ir bendravimo su tėvais sutrikimas, jaunystėje – asmens kriminalizavimas ir antisocialumas.

Kadangi kiekviename etape pasireiškia savi, tik jam būdingi, bendrieji faktoriai, kyla įvairių klausimų: Ar įvairių etapų bendrieji dezadaptacijos veiksniai yra susiję tarpusavyje, ar tarp šių atskirų etapų faktorių egzistuoja perimamumas? Ar galima manyti, kad ankstesnio etapo veiksniai veikia tolesnius? Kaip atskirų etapų veiksniai yra susieti vienas su kitu?

Atsakyti į visus klausimus padės vadinamoji antrinė faktorinė analizė.

5 lentelė. Antrinės faktorinės analizės rezultatai

Gyvenimo etapai	Atskirų būsimojo žudiko raidos etapų bendrieji faktoriai	Aukštesnės eilės faktorius
		Galutinė kriminogeninė būsimojo žudiko dezadaptacija
Vaikystės bendrieji faktoriai	Agresyvi dezadaptacija šeimoje	0,759
	Santykių mokykloje sutrikimas	0,618
Paauglystės bendrieji faktoriai	Delinkventiškumas	0,878
	Bendravimo su tėvais sutrikimas	0,365
Jaunystės bendrieji faktoriai	Kriminalizavimas	0,618
	Antisocialumas	0,857
Du mėnesiai prieš nužudymą	Būsimojo žudiko kriminalizavimas prieš pat nužudymo padarymą	0,833

Atlikus analizę gautas vienas ypač bendras (aukščiausios eilės) faktorius. Jis vienas paaiškina 52,4 proc. variacijos. Jo svarbiausias ypatumas – labai aukštos koreliacijos su visų etapų faktoriais. Tai lemia svarbią jo vietą. Visų straipsnyje nurodytų faktorių sistemoje jis užima svarbiausią vietą. Kaip mažesnės upės suteka į didžiąją ir daro ją dar platesnę, taip kiekvienas atskirų etapų dezadaptacijos faktorius dar labiau pagilina bendrąjį.

Išvados

1. Tipinis žudikas mūsų šalyje – tai jaunas vyras, pasižymintis socialinės adaptacijos sutrikimu (dezadaptacija), glaudžiai susijusiu su šeimos santykiais ir profesinės veiklos sritimis.

2. Šios dezadaptacijos bendras rezultatas – jos sutrikimai visais būsimąjo žudiko gyvenimo tarpsniais – vaikystėje, paauglystėje ir jaunystėje. Nėra vieno lemiamo etapo, kuris šiame procese būtų svarbiausias.

3. Kiekvieno būsimąjo žudiko gyvenimo etapo skirtingas dezadaptacijos pobūdis. Vaikystėje – tai agresyvi dezadaptacija šeimoje ir dezadaptacija mokykloje, paauglystėje – delinkventiškumas ir bendravimo su tėvais sutrikimas, jaunystėje – jo kriminalizavimas ir antisocialumas.

4. Atskirų gyvenimo tarpsnių dezadaptacijos suformuoja kiekvieno etapo metu vis gilėjantį bendrąjį šį procesą, kurio išdava ir yra būdingi žudikams šeimos santykių ir profesinės veiklos sferų sutrikimai.

5. Tolydžio vis didėdama bendroji dezadaptacija virsta kriminogenine. Dėl to pačios įvairiausios asmeninės problemos tiesiogiai tampa postūmiu toliau individui kriminalizuotis ir didėti jo kriminaliniam aktyvumui.

6. Tyrimo rezultatai rodo, kad nužudymų prevencijos uždaviniai kiekvienu būsimąjo žudiko gyvenimo tarpsniui yra gana skirtingi. Vaikystėje tai veiksmai smurtui ir apskritai agresyviems santykiams šeimoje koreguoti; paauglystėje – paauglio delinkventiškumo mažinimas ir bendravimo su tėvais gerinimas; jaunystės laikotarpiu tai pirmiausia jaunuolio bendrojo antisocialumo mažinimas – pagalba sprendžiant jo gyvenimiškas problemas. Būtent jos kelia įtampą, kurią asmuo bando spręsti (kaip matėme, nesėkmingai) nusikalsdamas.

7. Būsimiems žudikams būdinga didelė ir vis gilėjanti bendroji ir kriminalinė dezadaptacija. Ji mažina jautrumą baudžiamojo įstatymo sankcijai, taip pat jos įspėjamąjį ir koreguojamąjį poveikį. Tai pagrindinė priežastis, dėl kurios jiems taikomas baudžiamasis įstatymas nesugebėjo padaryti įstatymo leidėjo numatyto sulaikomojo poveikio. Svarbu pabrėžti, kad įstatymas nepaveikė kaip tik tos gyventojų grupės, kuri labiausiai buvo pasirengusi padaryti nusikaltimą ir kuriai toks poveikis turėjo būti svarbiausias. Taigi ir leidžiant įstatymą, ir formuojant baudžiamąją politiką nebuvo pakankamai gilinamasi į šios svarbiausios grupės ypatumus, kiek ji jautri įstatymo poveikiui, keik ji suprato jo prielaidas, dėl to įstatymas nebuvo veiksmingas.

8. Išaiškinti atskirų etapų faktoriai ir galutinis aukščiausio lygio faktorius paaiškina didelę variacijos dalį, bet ne ją visą. Tai reiškia, kad ne visų būsimųjų žudikų vystymosi raida atitiko būtent aprašytąją. Tarp tiriamųjų buvo ir žudikų, kurių nepalietė visi kriminogeninės dezadaptacijos tarpsniai. Jų tapsmo žudikais raida buvo kitokia. Veiksniai, galintys paskatinti padaryti nužudymą, yra tokie pat įvairūs, kaip gyvenimas apskritai. Tačiau šiuo tyrimu buvo atskleista, kad jame aprašytoji tapsmo žudiku raida yra tipinė. Taigi būtent į tokią tipinę tapsmo žudiku raidą turi būti orientuota šio nusikaltimo prevencijos strategija.

Literatūra

- Confidence Interval for Proportional Calculator [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-21]. <http://www.dimensionresearch.com/resources/calculators/conf_prop.html>.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
- Ezell, M.; Cohen, L. E. *Desisting from Crime: Continuity and Change in Long-Term Crime Patterns of Serious Chronic Offenders*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2005.
- Geary, D. C. Sex differences in social behavior and cognition: The utility of sexual selection for hypothesis generation. *Hormones and Behavior*. 2006.
- Justickis, V. *Kriminologija. Pirmoji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2001.
- Karman, A. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Wadsworth Publishing, 2003.
- Killias, M.; Aebi, M. F.; Aromaa, K.; de Carvarlay, B. A., et al. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice, Statistics* [interaktyvus]. 2006, p. 25–34 [accessed 21-02-2009]. <<http://www.europeansourcebook.org/>>.
- Kinney, P. R. *SPSS 17 Made Simple*. Psychology Press, 2009.
- Lietuvos statistikos metraštis*. Vilnius, 2007.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.
- Marte, R. M. *Adolescent problem behaviors; delinquency, aggression, and drug use*. LFB Scholarly Publishing, 2008.
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-20]. <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus11.htm>>.
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-31]. <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus11.htm>>.
- Pinker, S. *The Sexual Paradox: Extreme Men, Gifted Women and the Real Gender Gap*, 2008.
- Pocius, A. *Asmenų, padariusių nužudymus, gyvenimo retrospektyva (kriminologinė analizė)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Sebba, L. *Third Parties, Victims and the Criminal Justice System*. Ohio State University Press, Columbus, 1996.
- Shields, S. A. *Speaking from the heart: Gender and the social meaning of emotion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Shields, S. A. Thinking about gender, thinking about theory: Gender and emotional experience. In *Gender and emotion: Social Psychological perspectives*. Fischer, A. (ed.). London: Cambridge University Press, 2000.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
- Tarptautinė statistika. Nusikalstamumo ir baudžiamojo teisingumo Europoje statistikos rinkinys. Policijos statistika. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-11]. <http://www.nplc.lt/stat/int/eurosource-3/O&B_241_h01_tcm12-126270.pdf>.
- Thinking positively about crime statistics. Carabine E. P.; Iganski P.; Lee, M.; Plummer, K.; South, N. *Criminology: A Sociological Introduction*. Amazon, 2008.
- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-3288.

World Homicide Rates [interactive]. [accessed 11-04-2008]. <<http://www.benbest.com/life-ext/murder.html>>.

THE PROCESS OF MURDERER'S SOCIAL DISADAPTATION AT DIFFERENT STAGES OF HIS LIFE

Justinas Sigítas Pečkaitis, Viktoras Justickis, Arvydas Pocius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In the article the results of a large multi-disciplinary study of 521 murders in Lithuania is presented. The aim of this study is to investigate the suitability of the most important modern criminological theories for the interpretation of homicides and their committers in this country.*

The paper presents a part of this study dealing with the development of the future murderer's personality during his life before the commitment of the crime: childhood, adolescence, youth, and the period just before the commitment of the crime.

A questionnaire of 206 questions was designed and distributed to 521 persons convicted for a homicide. In the present article the authors present the results of the analysis of the answers of the murderers' to 109 questions, focused on different kinds of criminal activities and different manifestations of their social, psychological, economical disadaptation at the main stages of their personal development.

For each stage, the correlations between different manifestations of one's disadaptation and delinquent/criminal activities are examined, a multidimensional component analysis (with Direct Oblimin rotation applying Kaizer normalization) is carried out.

Characteristic sets of factors for each stage are presented and interpreted in terms of the interaction between the future murderer's general disadaptation at a certain stage and an increasing criminal involvement (which can be interpreted in the broadest way: criminal culture, activities, communication, perception, etc.). The concept of criminogenic disadaptation (increased probability for a person to commit a crime, in the present research - a homicide) is proposed. This concept suggests that the basis for the criminogenic disadaptation (at least in the case of this study) is an inner tension caused by the general disadaptation and the factors that channel this tension into a criminal act. It is suggested that this channeling does not reduce the tension and, therefore, causes further criminalization. Therefore, the criminogenic disadaptation causes a situation in which any personal problem directly becomes a new stimulus to criminal activities. With reference to the results of the present empirical research, it is shown that such a path to crime commitment was the most typical among the murderers under investigation.

The possible ways to improve the criminal police and crime prevention strategies are suggested in the paper.

Keywords: *homicide, murderer's personality, murderer's criminal development, murder life stage, common and criminogenic disadaptation.*

Justinas Sigitas Pečkaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė ir baudžiamasis procesas, kriminologija.

Justinas Sigitas Pečkaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal law, professor. Research interests: criminal law and procedure, criminology.

Viktoras Justickis, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: kriminologija, įstatymų leidyba, psichologija.

Viktoras Justickis, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Psychology, professor. Research interests: criminology, legislation, psychology.

Arvydas Pocius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedros lektorius, daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: kriminologija, asmenys, padarę nužudymus.

Arvydas Pocius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminology, lector, doctor. Research interests: criminology, persons who committed murders.